

Олександра Скидан

ФУНКЦІЇ ПІДТЕКСТУ В ЕТЮДІ “ЦВІТ ЯБЛУНІ” МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО

Стаття присвячена проблемі підтексту у смисловому полі етюду “Цвіт яблуні” М. Коцюбинського. Детально розглядаються три основних функції підтексту.

Ключові слова: *підтекст, функції підтексту, психологічний етюд.*

The article is devoted to the problem of implication in the semantic field of Mi-hayla Cotsyobinscogo “Flowers apple-tree”. In detail the three are considered basic types of implications.

Key words: *implication, functions implication, psychological etude.*

Явище підтексту остаточно усвідомлюється та категоріально оформлюється літературознавством на поч. ХХ ст. та набуває інтенсивності у зв'язку з утвердженням модерністичної тенденції. Так, дослідники Г. Клочек та М. Нагорна в статті “Підтекст літературно-художнього твору як джерело його художньої енергії” стверджують: “Підтекст стає практично необхідним для модерністів як творчий засіб, з допомогою якого відбувається глибше проникнення в сутність зображуваного”[2,121]. Підтекст можна розглядати як приховане повідомлення чи надлишок інформації, яка не увійшла до тексту у зв'язку з його жанровими межами (“Ціпов’яз”, “Для загального добра”, “Пе-коптьор”, “Відьма”). Крім того, на нашу думку, підтекст можна розглядати не з точки зору обсягу, а як глибину інформації (“Дорогою ціною”, “На камені”, “Цвіт яблуні”, “Сміх”). Підтекст і як надлишок інформації, і як його глибина властивий і реалістичним, і модерністичним творам. Але в “реалістичній літературі закладена двоплановість розкриття суті зображуваного: “поверхневий шар” — це типізовані, “узагальнені” герої, а “глибинний”, “прихований” — власне ідея митця, закладена в характери за допомогою типізації”[2,120]. В реалістичних творах підтекст виконує допоміжну

роль для розкриття ідеї митця. Що стосується підтексту, який притаманний модерністичним творам, то на його основі може будуватися весь художній твір. В яких на перший план виходить зображення внутрішнього життя персонажів, їхні думки. Підтекст у творчості Михайла Коцюбинського притаманний і реалістичним (“П’ятизлотник”, “Ціпов’яз”), і (нереалістичним) модерністичним творам (“Лялечка”, “Цвіт яблуні”, “Intermezzo”). У даній статті ми плануємо провести дослідження функціонування та ролі підтексту в новелі Михайла Коцюбинського “Цвіт яблуні”, дослідити, як проявляється підтекст з точки зору цілісності новели, а також з’ясувати його роль в окремих епізодах твору.

Коцюбинськознавці неодноразово зверталися до новели “Цвіт яблуні” Михайла Коцюбинського, зокрема: І. Франко, П. Филипович, М. Грицюта, Н. Калениченко, П. Колесник, Й. Куп’янський, Ю. Кузнецов, В. Агеєва. Дослідник творчості М. Коцюбинського Ю. Б. Кузнецов в статті “До проблеми вивчення стилю М. Коцюбинського” говорить про імпресіоністичну структурність творів письменника, серед яких виділяє, насамперед, нові засади поезики: “відмова від традиційного подійного сюжету, зосередження оповіді переважно на внутрішньому етичному конфлікті, “настроєва” композиція; широке використання символіки кольорів, предметних деталей, підтексту тощо” [4,51].

На нашу думку, можна виділити три основні функції, які виконує підтекст в новелі “Цвіт яблуні”: смислоутворюючу, емоційно-чуттєву та образотворчу. Розглянемо детальніше кожен з вищезгаданих функцій.

Важливість смислоутворення на рівні підтексту зумовлена уже тим, що “Цвіт яблуні” організований передовсім за принципом потоку свідомості, де на перший план виходять внутрішні монологи, “опис внутрішніх процесів мислення” [2,122]. Смислоутворюючий підтекст зароджується в ключових моментах розгортання потоку свідомості персонажа, коли особливо виразно заявляє про себе Я ліричного героя. На перший план виходить поліфонія і суперечливість почуттів героя в той момент, коли його батьківські переживання стикаються з мистецьким спостереженням. На основі особистісного підтексту породжується фундаментальний, глобальний підтекст суперечливості митця як особи, що одночасно є людиною приватною

та творчою індивідуальністю. У новелі виокремлюються смисли, що несуть локальну інформацію — це співіснування двох Я (я — батько, я — митець) у свідомості головного героя, розкриття внутрішнього світу героя, який опинився в складній життєвій ситуації; зрештою ця інформація виводить читача на рівень розуміння поведінки героя, її всебічної мотивації. Смыслоутворюючий підтекст інтегрує локальні смисли, формуючи на їх основі уявлення про широкі фундаментальні проблеми, скажімо, такі, як свобода творчої уяви, одвічна філософська дилема життя і смерті.

Як вже зазначалось, смисловий підтекст нерозривно пов'язаний з емоційно-чуттєвим. Останній, пов'язаний з психологічною напругою в родині, дозволяє читачам заглибитися у сферу почуттів і переживань персонажа. У самому тексті обидва типи підтексту активно взаємодіють між собою. Так, наприклад, якщо смисловий підтекст пов'язаний з прагненням письменника торкнутися проблеми ставлення митця до дійсності, то цілком закономірно, що в моменти появи другого Я саме він виходить на перший план. Але у цьому випадку перед читачем постає питання: чому саме у важку хвилину в психічному житті батька з'являється сторонній спостерігач, який досить добре керує ним? Емоційно-чуттєвий підтекст актуалізується в момент появи психологічної боротьби персонажа. Боротьба в психічному житті між свідомим та несвідомим, боротьба двох Я повністю заповнила героя. В уяві батька, що вже третю безсонну ніч міряє кроками свій кабінет, проходять десятки різноманітних картин, поєднаних болючим роздумом про хворобу доньки, про трагічний кінець, який наближається з фатальною неминучістю. Дослідниця творчості Михайла Коцюбинського Віра Агеева зазначає: "Автор намагається в максимальній повноті відтворити потік свідомості героя, вирізняючи, зокрема, два внутрішні голоси: голос страждаючого батька і стенографічно-безпристрасний голос спостерігача — митця, який фіксує враження для майбутніх творів" [1,12]. Смысловий та емоційно-чуттєвий підтексти дозволяють з'ясувати палітру ставлення самого героя до появи другого Я у власній свідомості. Такі зміни у психічному житті спочатку лякають батька. Він не може на даному етапі до кінця усвідомити причину власного роздвоєння і змиритися з ним. В батька та митця зовсім протилежні орієнтації, які втілені в одній особі й одночасно заявляють про себе. Митця цікавить професійне задоволення власних

інтересів, яке протилежне бажанню батька жити реальним життєвим моментом. Навіть переживаючи тяжке нещастя, герой залишається митцем. Сплетіння смислоутворюючого та емоційно-чуттєвого підтекстів яскраво зароджується в той момент, коли митець, як непроханий гість, увірвавшись у внутрішнє життя персонажа, змушує його пам'ять фіксувати та занотовувати “усі деталі страшного моменту” важкої втрати. Віра Агеєва доречно зауважує: “Митець-імпресіоніст бачить своє завдання лише у фіксації всього, що відчуває, вірячи, що істинність кожного, хай найменшого зафіксованого ним явища дає змогу наблизитись і до смислу всієї світобудови, часточка якої опинилася в його полі зору” [1, 13].

Важливим для розуміння підтексту є те, що сам момент смерті дитини не показаний, читач здогадується про нього з переживань персонажа. Емоційно-чуттєва функція підтексту яскраво зароджується в момент усвідомлення героєм трагедії: “Раптом дикий крик, крик матері, викидає мене з крісла. Ноги мої мліють, але я біжу.. Я мчусь наосліп, все перекидаю, б'юся руками об двері й наскакую на жінку, що в істеричному нападі ламає руки... Я все розумію. Аж ось кінець” [3, 146]. Письменник не показує душевні переживання персонажа в момент усвідомлення смерті його дитини. В замітках до твору, що збереглися в архіві є такий запис: “Заходить в спальню. Дитина вмирає. Жадібно вдивляється. Серце йому розривається, а він дивиться, щоб не забути нічого для опису” [3, 388]. З даного цитування видно, що письменник мав задум показати присутність батька в момент смерті дитини. Але на сторінках новели цього немає. Батько дізнається про фінад через крик матері, що, на нашу думку, працює на підсилення підтексту.

Слід зауважити, що смисловий та емоційно-чуттєвий підтексти ми виявили під час цілісного аналізу новели “Цвіт яблуні”. Цілком очевидним є той факт, що підтекст можна проаналізувати й на основі окремо взятого епізоду. Будь-який епізод з новели “Цвіт яблуні” є однією з ланок, що складають цілісність художнього твору. Тому закономірним є той факт, що підтекст, який виражається в окремому епізоді, може становити важливість для з'ясування підтексту в процесі цілісного аналізу новели. У творі є епізод, коли герой після смерті доньки, не витримуючи психологічної напруги, виходить у сад, в якому рясно зацвіли яблуні. Прекрасною художньою знахідкою Михайла Коцюбинського став символічний образ яблуневого цвіту, який роз-

пускається одночасно зі смертю дитини головного персонажа. Жорстокість смерті, трагедію батька особливо чітко відтінюють “рожеві платочки” цвіту яблуні, які машинально зірвав герой. Образ зірваного цвіту яблуні глибоко входить у душу нещасного батька, асоціюється в уяві читача з передчасно перерваним, таким чистим і нетривалим життям дитини, стає тим завершальним акордом, який характеризує справжній художній твір.

Образотворча функція підтексту яскраво виявляється передовсім у зв'язку з образом цвіту яблуні, що символізує початок розквіту в природі тоді, коли згасає життя маленької дівчинки. Новела побудована на антитезі: смерть дитини — розквіт (зацвіла яблуня) в природі: “Я обкладаю її цвітом яблуні зі всіх боків, засипаючи тими квітками, такими ніжними, такими чистими, як моя дитина” [3, 148]. В епізоді, коли герой виходить в сад, аби побути наодинці з природою та власним горем, ми спостерігаємо поєднання смислоутворюючого, емоційно-чуттєвого та образотворчого підтекстів. Незважаючи на всю трагічність ситуації, змальованої в “Цвіті яблуні”, новела має нотку оптимізму, що так характерно для Коцюбинського

Аналізований твір, визнаний безперечно самим автором як етюд, основним конфліктом якого є зіткнення персонажа, в першу чергу, із собою, а точніше — боротьба в психічному житті свідомого і несвідомого, боротьба двох Я, істотна роль у художньому вираженні якої належить смислоутворюючому, емоційно-чуттєвому та образотворчому підтексту, є виразним зразком модерністичої прози початку ХХ ст. і модерністичного підтексту.

Список використаних джерел

1. Агеева В. Імпресіоністична поетика М. Коцюбинського // Слово і час. — 1994. — № 9–10. — С. 11–17.
2. Клочек Г., Нагорна М. Підтекст літературно-художнього твору як джерело його художньої енергії // Наукові записки. — 2008. — № 79. — С. 114–125.
3. Коцюбинський М. М. Твори: В 6-ми т. — К., 1974. — Т. 2. — 406 с.
4. Кузнецов Ю. До проблеми вивчення стилю М. Коцюбинського // Радянське літературознавство. — 1988. — № 3. — С. 41–53.